

Gacs Katalin, Finszter Nóra, Sidó Orsolya

ALKOTMÁNYJOG AZ ALAPTÖRVÉNY UTÁN

KONFERENCIA BESZÁMOLÓ

Hogyan lehet alkotmányjogot tanítani az Alaptörvény elfogadása után, amikor megbomlott az akadémiai élet szereplőit. Ezt a megosztottságot véleménye szerint úgy lehet a legjobban érzékeltetni, ha némiképp lesarkítva, két csoportra osztjuk fel a magyar közjogászokat.

Tóth Gábor Attila az első csoportot az Alaptörvény *apologétáinak* nevezte, akik az Alaptörvény legitimitását védik és igazolják. Az apologéta álláspontnak öt fontos tartópillére van: (1) formailag legálisnak minősítik az Alaptörvény elfogadását, hiszen kétharmados többséggel történt; (2) demokratikusnak minősítik, hiszen egy senki által nem vitatott demokratikus választás nyomán kapták a képviselők a társadalmi felhatalmazást. (3) Tartalmi szempontból is megfelelőnek tartják az Alaptörvényt, hiszen lezár egy átmeneti alkotmányt, és mindenben megfelel egy alkotmány funkcióinak. (4) Az apologéták szerint az Alaptörvény harmonizál az Alapjogi Chartával, és ha egyes esetekben mégsem, akkor szerintük az Alaptörvénynek van elsőbbsége. (5) Végül az alkotmánybírói felülvizsgálat tekintetében ez az oldal azt állítja, hogy nincsen alkotmányellenes alkotmánymódosítás, és ezt az AB is alátámasztotta.

A jogtörténeti felvezetést követte Tóth Gábor Attila előadása az alkotmányjog akadémiai diskurzusairól. Előadását néhány történelmi példa felidézésével kezdte. Az amerikai alkotmányozás alatt Publius álnéven az alkotmányt népszerűsítő föderalistákról beszélt, akikről ma is tud az amerikai társadalom, de a szintén álnéven, Catóként és Brutusként író antiföderalistákra ma már alig emlékszük valaki. Az alkotmányos viták veszteségeire a feledés vár. Ezt a kiinduló tételt az előadó két magyarországi példával egészítette ki. Az egyik eset Vámbéry Ruzsotmról szól, aki a Horthy-rendszer alatt elvesztette állását, és az akadémiai élet perifériájára szorult, annak ellenére, hogy a kriminológia tudományos kutatásában jelentős szerepe volt. A másik példaként Bibó Istvánt említette, aki 1946-ban részt vett az új közbizleti rendszer kialakításában, majd 1950-ben ő is elvesztette állását, és teljesen kiszorult az akadémiai életből. A magyarországi példák az, hogy az autoriter rezsim hatására az akadémiai élet személyi összetétele is változik. Ezen állítások megfogalmazása után tért rá a debreceni jogi kar oktatója a mai akadémiai helyzet leírására. Állítása szerint 1989 után kialakult egy közös alkotmányjogi nyelv, amely azonban az Alaptörvény elfo-

gadása után megbomlott, és megosztotta az akadémiai élet szereplőit. Ezt a megosztottságot véleménye szerint úgy lehet a legjobban érzékeltetni, ha némiképp lesarkítva, két csoportra osztjuk fel a magyar közjogászokat.

Tóth Gábor Attila az első csoportot az Alaptörvény *apologétáinak* nevezte, akik az Alaptörvény legitimitását védik és igazolják. Az apologéta álláspontnak öt fontos tartópillére van: (1) formailag legálisnak minősítik az Alaptörvény elfogadását, hiszen kétharmados többséggel történt; (2) demokratikusnak minősítik, hiszen egy senki által nem vitatott demokratikus választás nyomán kapták a képviselők a társadalmi felhatalmazást. (3) Tartalmi szempontból is megfelelőnek tartják az Alaptörvényt, hiszen lezár egy átmeneti alkotmányt, és mindenben megfelel egy alkotmány funkcióinak. (4) Az apologéták szerint az Alaptörvény harmonizál az Alapjogi Chartával, és ha egyes esetekben mégsem, akkor szerintük az Alaptörvénynek van elsőbbsége. (5) Végül az alkotmánybírói felülvizsgálat tekintetében ez az oldal azt állítja, hogy nincsen alkotmányellenes alkotmánymódosítás, és ezt az AB is alátámasztotta.

A másik oldalon a *destruktívok* állnak – az előadó magát is közéjük sorolta. Ők a következő öt szempont szerint kifogásolják az Alaptörvény legitimitását: (1) Az Alaptörvény alapvető eljárási fogyatékosága, hogy az alkotmány megváltoztatásához szükséges négyötödös szabályt az Országgyűlés megváltoztatta, ezzel elhárítva a megváltoztatás akadályait. (2) Az alkotmányozás nem volt demokratikus, hiszen az ellenzék nem vett részt benne, csupán kilenc nap volt a parlamenti vitára, és a kérdőívek sem a szolgálták a társadalmi legitimitációt, sokkal inkább megcsúfolták azt. (3) Tartalmi szempontból kifogásolható, hogy az Alaptörvény nem olyan elvekre épül, amelyek integrálják a társadalmat, hanem megosztó elvekre. Az államszervezeti szabályok a kormányzat tartós berendezkedését segítik elő, és akadályozzák a politikai versenyt. (4) Az Alaptörvény az uniós normáknak sem felel meg, például a bírói státusz kérdésében és más területeken sem éri el a mindenképpen érvényesítendő uniós mi-

nimumszintet. (5) Az alkotmánybíráskodás tekintében pedig a destruktív kitarának emellett, hogy fennáll az alkotmányellenes alkotmány lehetősége; vizsgálhatónak kellene lennie az alkotmánynak és az alkotmánymódosításnak. Ezek a vitatott kérdések jelölik ki a diskurzus keretét.

A kérdés az, hogy szükséges-e egyáltalán a diskurzus, indokolt-e közelíteni egymáshoz a két álláspontot? Nem érdemes abban az esetben, ha Magyarországon egy autoriter rezsim kezd kiépülni, mert a rezsim ebben az esetben az egyik oldalt ügyis eltávolítja az akadémiai életből. Ha azonban nem ezekből az előfeltevésekből indulunk ki, akkor talán mégis érdemes újraéleszteni a diskurzust: ha az Alaptörvény mindenki által elfogadott alap lesz, akkor nem érdemes ebbe energiát fektetni. Ennek érdekében azonban az előadó szerint mindkét oldalnak tennie kell valamit. A destruktív oldalnak meg kell vizsgálnia, hogy nincsenek-e olyan elemek az Alaptörvényben, amelyek ésszerű, indokolt válaszokat jelentenek az elmúlt két évtized alkotmányossági kudarcaira. A párbeszéd másik fontos előfeltétele, hogy a kritikusok ne tekintsék egyértelmű viszonyítási pontnak a 89-es Alkotmányt, hanem ahhoz is kritikusan viszonyuljanak. Az apologéták esetében igazodási kényszer van ugyan, de vannak elemek, amelyeket ők is kritikusan szemlélnek: ilyen például az AB hatásköreinek megvonása. A vitát megnehezíti, hogy az Alaptörvény már nem csak elveket rögzít, hanem helyenként a korábbi alkotmánybírói gyakorlatot veszi át. Ezzel nem csak az a baj, hogy a bírói gyakorlat elveszítheti a rugalmasságát, hanem az is, hogy hibás alkotmánybírói felfogás kerül bele az Alaptörvénybe. Tóth Gábor Attila következtetése az, hogy az alkotmányjogi pozíciók megosztottak, és látszólag nincs diskurzus – utóbbinak a keretei megteremthetőek; ennek sikeressége azonban az Alaptörvény jövőjével kapcsolatos előfeltevésektől függ.

A következő előadó Chronowski Nóra volt, „Az alkotmányjog oktatása és az Alaptörvény indoktrináció mentesen” című prezentációval, amely az alábbi összetett kérdéssel foglalható össze: kiknek, hogyan, mit és kik tanítsák az alkotmányt?

Az első kérdés, hogy kell-e különbséget tenni joghallgatók és nem joghallgatók között? A pécsi jogi kar oktatója szerint ezzel kapcsolatban három tényezőt kell megvizsgálni. Az első a problémaérzékenység: ez eltérhet attól függően, hogy jogászok vagy nem joghallgatók tanulják az alkotmányt. A második tényező a vitakultúra és a vitákra való nyitottság: ezzel már komoly problémák vannak. Chronowski szerint a joghallgatók nem merik kimondani meglátásaikat, legfeljebb óra után keresik meg a

tanárt, és mondják el észrevételeiket, mert félnek a tolerancia hiányától. Az előadó utalt Fleck Zoltán és Krémer Ferenc „Előítéletes gondolkodás a joghallgatók között” című kutatásának eredményére, amely felhívja a figyelmet arra, hogy a jogállam működéséhez szükséges értékek átadása, közvetítése nagyon akadózva működik; sőt, a jogászképzés nem elosztja az előítéleteket, hanem éppen megerősíti azokat: a frissen diplomázott jogászok társadalomképe merev, hierarchikus struktúrákon alapuló. Chronowski szerint mindez az alkotmányjog-oktatás számára azzal a következtetéssel jár, hogy fokozottabb erőfeszítéseket kell tenni az attitűdök megváltoztatása érdekében.

A következő kérdés: hogyan oktassuk az alkotmányjogot? Az utóbbi két évtizedben a magyar oktatási rendszer átállt a tömegképzésre, ami az egyre fogyó hallgatóság miatt mára „tömeg nélküli tömegképzéssé” vált. Ebben a kontextusban Chronowski véleménye szerint új módszereket kellene használni.

A harmadik kérdés – amelyben az alkotmányjogot oktatók leginkább megosztottak –: mit kell oktatni egy alkotmányjogi kurzuson? Mennyiben kell és lehet elszakadni az oktatás során a tudományos álláspontunktól? A kérdés megválaszolását nehezíti néhány, az alkotmányjogot mint tantárgyat erősen meghatározó körülmény. Kérdéses az Alaptörvény normatív ereje: még nem láttunk arra példát, hogy korlátozni tudta volna a kormányzó többség hatalmát. Ezt az érzést erősíti az alkotmányjogi panasz alacsony hatékonyságú működése is. Szintén lerontják az Alaptörvény normatív erejét azok a gyakran előre nem látható, sokszor egymásnak is ellentmondó, gyors változások, amelyeket az elmúlt évek sorozatos alkotmánymódosításai során megtapasztalhattunk. Kérdés, hogy ilyen helyzetben, hallgatói passzivitás mellett, az oktatásban megvan-e az innovációs készség, hogy felkeltse a hallgatók érdeklődését. Összegzésképpen Chronowski Nóra két idézettel zárta az előadást. Az egyik Rudolf Smend-től, a weimari korszak neves alkotmányjogászatól származik: „Az a jogi oktató, aki a fennálló jogot értelmetlen és erkölcsstelen jogként oktatja, az éppúgy nem teljesíti az oktatási kötelességét, mint az, aki nem tartja meg az óráit.”¹ A másik idézet pedig Ludassy Máriától származott, aki a szuverén.hu-n olvasható írásában Condorcet tanításaira emlékeztetett: *„mely semmilyen erkölcsi és politikai érték tanítását nem engedi meg – az emberi jogok tana is csak egyike lehet a vitatható hipotézisként bemutatandó nézeteknek. Így az eljövendő nemzedék szellemi szabadsága kétségkívül biztosított, de vajon felelősséggel tartozunk-e azért, ha korlátlan szabadságával élve egy következő*

nemzedék korlátozni kívánja a szabadságot, s elvetvén az emberi jogok »hipotézisét«, olyan feltételezéseket fogad el, melyek megtagadják a szabadnak és egyenlőnek született ember háromszáz éve erkölcsi evidenciának tekintett tézisét?»²

Az utolsó előadást Majtényi Balázs tartotta, „Jog és irodalom az alkotmányjog oktatásában” címmel. Majtényi Balázs úgy véli, hogy nagyon fontos olyan módszereket bevonni az oktatásba, amelyek alkalmasak arra, hogy ráirányítsák a figyelmet az alkotmányos problémákra. Az előadó a „jog és irodalom” fogalmat olyan tudományos megközelítésként használta, amely szerint az irodalom felhasználható az alkotmányjog vagy bármely jogi tárgy oktatásában. Ezzel a módszerrel a hallgatóknak irodalmi példákon keresztül jogi problémákat lehet érdekesen szemléltetni. Az előadó maga is irodalmi idézeteken keresztül mutatta be témáját. Az első idézetét Rejtő Jenő „Az elveszett cirkáló” című művéből vette: *„egy igazság akkor is fontos, amikor nincs semmi értelme”*. Majtényi ennek kapcsán említette, hogy amikor jelenleg a magyarországi alkotmányjog oktatásában felhasználják az irodalmat, felmerülhet, hogy olyan szerzőkre támaszkodjanak, akik autoriter rendszerekben éltek és „alulnézetből” figyelték a jogot. Az ilyen művek példáin keresztül jól lehet szemléltetni az államon belüli diszfunkciókat, mint például az a jelenséget, amikor nem a legérdemesebbek kerülnek magas közjogi pozíciókba. Szerinte a közjogi változások leírására a fogalmi kereteink egyre kevésbé alkalmasak, az irodalmi idézet is csak azt a célt szolgálja, hogy problémát jelezzen általa az oktató: megoldás, egyértelmű válasz így sem születet. Majtényi szerint az antidiszkriminációs intézmények bemutatásánál például érdemes a rasszizmus és a szexizmus minden formáját elutasító népszerű művekre támaszkodni. Ilyenek a Harry Potter-regények is, amelyben az író megcseréli a nő-férfi sztereotípiákat – a nők racionálisan, a férfiak pedig irracionálisan gondolkodnak a műben –, és amelyek minden pozitív szereplője elutasítja hátrányos megkülönböztetés különböző formáit.

Az előadásokat egy kerekasztal-beszélgetés követte, amelynek a fő kérdése az volt, hogy meg kell-e változtatni az alkotmányjog oktatásának az Alaptörvény hatálya lépését követően. A beszélgetés résztvevői Schanda Balázs (PPKE JÁK), Somody Bernadette (ELTE ÁJK), Salát Orsolya (ELTE TáTK), Tóth Judit (SZTE ÁJK) és Csink Lóránt (PPKE JÁK) voltak. A vitát Körtvélyesi Zsolt (ELTE TáTK) vezette.

Arra a kérdésre, hogy kell-e változtatni az alkotmányjog oktatásán, Schanda Balázs válaszolt először. Hangsúlyozta, hogy a hatályos alkotmányos

rendhez való lojalitás egy oktató esetében nagyon fontos kérdés. Az oktatásban ugyanis először az alkotmányos értékeket kell átadni, ezt követheti a tárgyi tudás és az összefüggések átadása és számonkérése. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi karának dékánja az esetleges alkotmánykritikának a fentiek összefüggésében csak harmadrendű jelentőséget tulajdonítana. A Nemzeti Hitvallást illetően kifejtette, hogy véleménye szerint az nem kérdőjelezi meg az állam semlegességének elvét, abban a kereszténységre történő utalás csak történeti megállapítás. Véleménye szerint az alkotmányos gyakorlat működési problémáiért nem az új Alaptörvény szabályai a felelősek.

A következő hozzászóló Salát Orsolya volt, aki elmondta, hogy az alkotmányjog oktatásának külső kereteit kizárólag a diákok lelkiismereti szabadsága és az oktató akadémiai szabadsága jelentik. Az egyetemi oktatót általában sem köti az adott hatalmi berendezkedéshez vagy tárgyi alkotmányhoz való lojalitás követelménye, de ő különösen szerencsés helyzetben van, hiszen nem köztisztviselőket vagy jogalkalmazókat, hanem társadalomtudósokat képez, akikre alapvetően a kritikai hozzáállás a jellemző. Gyakorlati szempontból jobban elősegítheti a hallgató önálló gondolkodását, ha a tanár álláspontja nem fejeződik ki világosan, bár ezt olykor nehéz lehet elkerülni. Ha a diák minden oldal érveivel találkozhat, és ismeri a korábbi és a mostani alkotmányt is, valamint a nemzetközi standardokat, akkor autonóm módon ki tudja alakítani saját, reflektált véleményét – és ez a lényeg. A felsőoktatásnak nem az a dolga, hogy lojális alattvalókat vagy forradalmárokat neveljen, hanem az, hogy a tárgyi tudásra vonatkozó autonóm reflexiót segítse elő. Mindig ez a cél, de ezt a korábbiaknál is fontosabb most szem előtt tartani, amikor még nem lehet biztosan tudni, hogy az Alaptörvény alatt autoriter vagy alkotmányos rendszer fog létrejönni, hiszen az nem annyira a szövegen, hanem annak értelmezésén múlik.

Somody Bernadette, az ELTE jogi karának oktatója véleménye szerint a jelenlegi alkotmányjog-oktatás nem elégíti ki a hallgatói igényeket. A tételes jog és a jogalkalmazás tanítása már nem elég, a tananyagok értelmüket veszítették: a jogi problémamegoldásra kell helyezni a hangsúlyt, azaz, több pillérré kell alapozni az oktatást. Kérdés, hogy mikor lépi át az oktató a határt, és lesz „romboló a bemutatás” – amit természetesen el kell kerülni. Ehhez kapcsolódóan Schanda Balázs úgy vélte, hogy akkor lépi át a határt egy oktató, ha azt mondja, hogy Magyarországon nincs alkotmány, vagy azt, hogy Magyarország nem jogállam, hiszen ettől kezdve alkotmányjogról sem beszélhetünk.

Tóth Judit, a szegedi jogi kar oktatója is azon az állásponton volt, hogy az Alaptörvény alapvető változást okozott az oktatást illetően. A korábbi konzervatív oktatás során az alkotmányt mint „élő jogot” oktatták, az Alkotmánybíróság határozatait és az alkotmánymódosításokat vizsgálva, beemelve az oktatásba. A kérdés most az, hogy beszélhetünk-e ezután is „élő jog”-ról. Véleménye szerint a mindenkori alkotmány szövegének nincs feltétlenül olyan nagy hatása – inkább a konkrét eseteket kell vizsgálni. A jelenlegi körülmények között nem tanítható továbbra is tételes jogként az alkotmányjog, alig lehet ugyanis átlátni, és annak is fennáll a lehetősége, hogy az adott jogszabály a vizsgára már megváltozik. A korábbi oktatási módszerekkel nagyon nehezen utat találni a diákokhoz, ezért úgy látszik, hogy bizonyos érzelmi elköteleződés kialakítására is szükséges az oktatásban. Ezt segítheti például az irodalom vagy a perek dramatizálása. Megítélése szerint tételes jogot csak módjával szabad tanítani, inkább arra kell koncentrálni, amit történetileg alá lehet támasztani, illetve amit nemzetközi viszonylatban el lehet helyezni. Véleménye szerint az alkotmányjog-oktatásra a legalkalmasabb forma a kiscsoport, amelynek keretében át lehet beszélni a fontos kérdéseket.

Csink Lóránt is egyetértett azzal, hogy a sok változás és a jogi környezet kiszámíthatatlansága megnehezíti az oktatást. Az sem könnyíti a helyzetet, hogy a hallgató sokszor helyes választ vár a kérdésekre, véleménye szerint pedig ilyen általában nincsen. Az alkotmányjog nem érték- és politika semleges, de fontos, hogy az esetleges alkotmányos deficiteket el tudjuk határolni a politikai deficitektől. Az alkotmányjog egyfajta gondolkodásmódot jelent, és mint ilyen, több az Alkotmánynál, és több az Alaptörvényénél.

A kibontakozó vitában Somody Bernadette felvette, hogy vajon az oktatóknak valóban semlegesnek

kell-e látszódnia, miközben publikációi nyilvánosak, a diákok számára is hozzáférhetőek? Ha nincs helyes válasz a kérdésekre, és nem csupán a tételes jogot akarjuk oktatni, akkor mit kérdezzünk a vizsgán? A fő kérdés tehát véleménye szerint az oktatás módszertanának átalakítása.

Sólyom Péter hozzászólásában kifejtette, hogy szerinte az oktatásnak alapvetően nem kell megváltoztatnia, továbbra is a hatályos jogot kell megtanítani, de ideje lenne végre nagyobb figyelmet fordítani a jog mögött húzódó elvek megismertetésére és megvitására: a módszertani változásnak ez utóbbiakra kellene irányulnia.

Az utolsó kérdés a konkrétumokra vonatkozott, azaz, hogy melyik oktató mit ad át az óráján, illetve, hogy mennyire kerültek bele a tananyagba az Alaptörvény hatályba lépését követően a nemzetközi sztenderdek. Csink Lóránt az államszervezet oktatását tartja célszerűnek: a hatalommegosztás alapján felépülő államszervezet megismertetését a diákokkal. Salát Orsolya elmondta, hogy a nemzetközi és összehasonlító megközelítés mindig is erős volt az ELTE Társadalomtudományi Karán. A mesterképzés során az Alaptörvény óta a korábbiakhoz képest kevesebb esetjogot és több elméletet oktatnak, és támaszkodnak a Velencei Bizottság által kiadott véleményekre is.

JEGYZETEK

1. Rudolf SMEND: Das Recht der freien Meinungsäußerung, in: Uó: *Staatsrechtlichen Abhandlungen*, Berlin: Duncker & Humblot, 1994, 113–114. Idézi: SÓLYOM Péter: Alkotmány és politikai integráció (Doktori értekezés – kézirat). Miskolc, 2012, 161.
2. LUDASSY Mária: A jövő nemzedék iránti felelősség. *Szuverén.hu*, 2012. október 2., <http://www.szuveren.hu/tarsadalom/a-jovo-nemzedek-iranti-felelosseg>